

Hans Boutellier

DE

GEMANKEERDE
NIEUWMENSCH

Alleen naar Rome fietsen

Tweede druk

De gemankeerde nieuwmensch

**DE GEMANKEERDE
NIEUWMENSCH**

ALLEEN NAAR ROME FIETSEN

HANS BOUTELLIER

Tweede druk

Boom bestuurskunde
Den Haag
2019

Omslagontwerp: Textcetera, Den Haag
Opmaak binnenwerk: Textcetera, Den Haag

© 2019 Hans Boutellier | Boom bestuurskunde

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (art. 16 Auteurswet) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-pro.nl).

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

www.boombestuurskunde.nl

VOORWOORD

Als ik aankom op mijn bestemming – het Koninklijk Nederlands Instituut in Rome – blijkt mijn opgestuurde tas er niet te zijn. Ik zit zonder laptop, boeken en aantekeningen en kan dus niet aan de slag met mijn boek *Het seculiere experiment*. Van de nood probeer ik een deugd te maken: ik schrijf dit boekje. Het is gebaseerd op aantekeningen die ik maakte tijdens mijn fietstocht naar Rome.

Van 3 tot 27 mei 2015 maakte ik die reis – alleen. Ik had met mijn notities geen ander doel dan wat gedachten te ontwikkelen en vast te houden. Wie weet wat ik – in cadans – op de fiets over de Alpen zou bedenken. Ik presenteer dit boekje dan ook als een door het lot afgedwongen product. Ik wilde het niet schrijven, maar heb er met waanzinnig veel plezier aan gewerkt.

De ruwe aantekeningen maakte ik onder de noemer *Geen weg terug*. Ik fiets als van oorsprong katholieke jongen naar Rome (zo zijn er overigens heel wat meer), in de wetenschap dat de kerk geen vat meer op me zal krijgen. Dat leidt wel tot een zekere wroeging. Zeker omdat we zo onze twijfels hebben bij de veerkracht van de seculiere samenleving. Wat kwam er dan voor in de plaats?

De reis heeft me gesterkt in katholiek ongelof. Maar ik begrijp beter waarom de verleiding zo groot is. Moest ik daarvoor naar de eeuwige stad fietsen? Er is geen weg terug – althans niet voor mij. Maar waarheen dan wel? Ik denk dat in deze tijd veel mensen met die vraag worstelen, zeker nu er grote groepen nieuwe westerlingen zijn, die de seculiere twijfel veel minder lijken te kennen.

De gemankeerde nieuwmensch is een bijproduct van een groter project waarin ik de actuele betekenis van geloof en secularisering van de

westerse samenleving onderzoek. Een enorme vraag die ik aandurfde omdat ik me daar indirect altijd al mee heb beziggehouden. Als iedereen van God los is, waar laten we ons dan door leiden? Die vraag behandel ik in *Het seculiere experiment*.

In de aantekeningen die ik onderweg maakte ontwikkelt zich het onderliggende idee van dat boek. God is een emergente kwaliteit van menselijk samenleven: hij verschijnt als effect van menselijke complexiteit. We zijn daarom genoodzaakt ons ertoe te verhouden – het vertrouwen in de voorzienigheid ligt altijd op de loer. Het seculiere experiment is geslaagd, maar we kunnen het maar niet geloven.

Rome, juni 2015

INHOUD

VOORWOORD	5
1 IK SCHRIJF, DUS IK BEN	8
2 NAAR ROME – SO WHAT?	11
3 JE BESTE VRIEND	14
4 DE NIEUWE MENS	17
5 KAARSVET IN MIJN NEK	20
6 MANKEMENTEN	23
7 DE HEILIGE FIETSENMAKER	26
8 DE ARELIGIEUZE ERVARING	29
9 EEN EMERGENTE GOD	32
POSTSCRIPTUM: HET NIEUWE GODENRIJK	35
EINDNOTEN	37

HOOFDSTUK 1

IK SCHRIJF, DUS IK BEN

‘Ik stel me geen ander doel dan iedere dag, gedurende enige tijd mijn balpen over het papier te laten rollen.’ Deze opening van mijn aantekeningen heb ik al enige maanden in mijn hoofd. Gedurende al die tijd dat ik me mentaal voorbereid op deze reis. Ik wil geen logboek, en ook niets dagboekachtigs. Nee, gewoon opschrijven wat bovenkomt. Dat vind ik het spannendste.

Ik heb dat geleerd tijdens een onderzoek dat ik in 1979 met een medestudente deed in een jeugdinstelling. We besloten onze ervaringen, inzichten en anekdotes tot onderzoeksmateriaal te bombarderen. Na een dag werk gingen we ervoor zitten: laat maar komen wat er komt. Een soort wild schrijven. We hadden er een ‘revolutionair’ doel mee voor ogen.

Zo dicht mogelijk bij de ervaring blijven: van de jongens die daar vastzaten, van de groepsleiding, van de staf en van onszelf. We hadden een broertje dood aan de objectiverende quasi-inzichten uit onze studie. We wilden niet over, maar vanuit de betrokkenen analyseren – inclusief onszelf. Nou ja, een pretentieuze onderneming dus, maar voor mijn ontwikkeling cruciaal.

Dat onderzoek werd de start van een intellectuele excursie naar de morele ruimte van onze tijd, die de rest van mijn leven duurde. Dat begrip gebruik ik graag: een ruimte is open én begrensd. Er zijn heel veel mogelijkheden om haar te vullen, maar niet alles kan. Dat was het inzicht dat ik in die instelling opdeed: je kan van alles willen, maar er mogen geen slachtoffers vallen.

En ik ontdekte daar ook de lust van het schrijven. Als je ervoor gaat zitten, staan er zo hele pagina's vol. Je schrijft zomaar iets als: 'Er lopen meisjes in galajurken, met blote schouders door de regen, gearmd met mannen die een paraplu vasthouden.' Die scène maakte ik vanmiddag in een Duits dorp mee: een traditionele optocht – een jaarlijkse vlootschouw.

Juist die ervaring van 'zomaar kunnen schrijven' is sinds de komst van de digitale media gemeengoed geworden. Iedereen kan overal tekst (en beeld) openbaren, waar dat vroeger toch was voorbehouden aan beroepsschrijvers. Zelf schrijven deed je hooguit voor een enkele ander. Nu kun je je eenvoudig een publiek denken; een paar volgers heb je al gauw, en anders verzin je ze wel.

Iedereen kan zijn tekst reproduceren, oneindig veel keren, en over de gehele wereld verspreid. In de 20^e eeuw zagen we de democratisering van het lezen. In de 21e eeuw gebeurt dat met het schrijven (nog afgezien van beeldtaal). Iedereen kan het, iedereen doet het, maar wie leest er nog? Dat is dan wel weer het gekke: hoe meer er geschreven wordt, hoe minder het gedrukt staat.

Aan schrijven zit wel een beperking: je kunt maar één zin tegelijk schrijven. Dat geldt natuurlijk ook voor spreken of voor beelden, maar dat zijn toch snellere media. Beelden vliegen voorbij. En ook praten is vloeiend, en gaat ook nog met extra middelen gepaard: gebaren en mimiek. Er kan bijvoorbeeld al gauw een nuancering worden bijgesloten, zoals: 'Nou ja, ik weet het niet zeker.'

Of: 'Zo gemakkelijk is het allemaal niet', een van mijn favoriete mondelinge relativeringen. Maar misschien geldt het wel voor alle ingewikkelde onderwerpen. Dan heb je echt even de tijd nodig. Ik merk dat wanneer ik praat over mijn voorgenomen boek *Het seculiere experiment*. Zodra ik daarover vertel komen mensen met eigen ideeën, opmerkingen, tegenwerpingen en weet ik niet wat.

‘Zijn we wel zo seculier dan?’ ‘Het is maar wat je seculier noemt!’ ‘Maar we hebben nu toch juist de Islam?!’ ‘Hoezo experiment – het is toch niet afgelopen?’ Over al dit soort zaken wil ik in één keer iets kunnen zeggen, maar dat gaat dus niet. En op papier is dat nog lastiger. Hoewel een echt goede titel dat misschien wel doet. Nog eens over nadenken hoe dat moet, vooral over die titel.

Schrijven kan maar met één regel tegelijk – je moet de verschillende betekenissen langzaam tevoorschijn toveren. Misschien maakt dat het wel zo moeilijk, en zijn de sociale media daarom zo beperkt. En misschien zijn ze daarom juist zo populair. Het moet in een paar zinnen of 140 tekens gezegd zijn. Je móét dus eigenlijk wel alles tegelijk zeggen. Maar dat kan dus niet.

In het tijdperk van het massale schrijven is de ruimte gereduceerd. Iedereen schrijft, maar veel kan het niet zijn. Je wordt verleid tot het produceren van een flard van wat je denkt, ervaart of zou hebben kunnen of willen schrijven. Maar al die flarden krijgen in combinatie misschien toch weer betekenis.¹ In wat ik schrijf, ben ik – zoveel is mij wel duidelijk.

HOOFDSTUK 2

NAAR ROME – SO WHAT?

Om misverstanden te voorkomen: naar Rome fietsen is niet heel bijzonder. Vooral Nederlandse stellen van zekere leeftijd krijgen er op een gegeven moment last van. Er zijn zelfs twee uitgeschreven routes ('Benjaminse' en 'Reitsma') met accurate websites, GPS-tracks, overnachtingsadressen en alles wat je maar weten wilt. Het lijkt de ANWB wel.

Er is ook een pelgrimsvereniging, gespecialiseerd in Rome. Met een volle stempelkaart kun je een certificaat halen bij het Vaticaan of de Nederlandse Friezenkerk. Vanaf eind april komt het op gang. Wat opvalt is dat niet iedereen altijd even enthousiast reageert op herkenning. Ze willen niet weten dat wat ze doen niet zo uniek is. Solisten vinden een praatje leuker.

Ik fietste zo'n 2100 km in 23 dagen, naast 2 door noodweer afgedwongen rustdagen; ik reed tussen de 47 en 130 kilometer per dag, in 3 tot 7 uur: gemiddeld 16,5 km per uur; ik had een hybride touring-racefiets van 15 kilo met 2 × 8 kilo bagage; ik deed het zonder tent en spendeerde zo'n 60 euro per dag. Ik viel 2 keer en had 2 gesprongen spaken.

Dat is anders dan wat Ilja Pfeijffer deed: onvoorbereid Leiden uitrijden op een tweedehands fiets met Russische vriendin.² Hij deed er een paar maanden over en zat tussen de middag aan de rosé. Maar als je van fietsen houdt, kan iedereen het. Je slikt af en toe wat Ibuprofen tegen de pijn in nek en schouders. En je fietst soms in de stromende regen.

Zo vertrek ik een keer, terwijl ik liever binnen blijf. Omdat de bed en breakfast waar ik logeer te privé is – ik kan daar niet een dag rondhangen. Noodweer, onafgebroken regen, tegenwind, kou, klimmen. Denderend verkeer. Er is een moment waarop niets je meer kan schelen. Een rustpauze heeft ook geen enkele zin: koud, koud, koud; nat, nat, nat; door, door, door. Net zo lang tot ik binnen ben.

Regelmatig vraag ik me af wat ik aan het doen ben: een reis naar Rome maken of een lange fietsvakantie hebben. Als ik eerlijk ben ervaar ik vooral het tweede: beetje doortrappen, beetje hotelletje, beetje eten, beetje lezen, beetje vroeg naar bed. Niet zo verheven als het klinkt, meer een beetje tuttig. Ik ben vooral met kleine dingen bezig: de weg en de wind; eten en drinken.

Misschien is dat het wel: het geluk van deze reis zit in de kleinheid. Al die genoegens: warme douche, broodje jam, Apfelstrudel bij de *Konditorei* – die er juist blijkt te zijn als je gaat snakken naar zoete koolhydraten. Er zit een lustvolle discrepantie tussen de grote onderneming ‘fietsen naar Rome’ en het gescharrel waarmee dat gerealiseerd wordt.

Een grote reis met kleine genoegens (en tegenslagen) – zo bijzonder is het niet. In de aanloop naar de reis heb ik gemerkt dat er twee soorten reacties zijn: up en down. De *up-players* vinden het bijzonder: ‘Naar Rome – alleen?’ ‘Ik zou niet durven!’ ‘Waar begin je aan?!’ Mensen leven mee, kijken ertegenop, of hebben zelfs bewondering.

Het omgekeerde komt minstens zo vaak voor: *downplayen*. ‘Ik ken iemand, die gaat elk jaar.’ ‘Ik heb gehoord dat het in zeventien dagen kan.’ ‘Ik zou liever een wereldreis maken.’ Iets ondernemen is tegenwoordig – meer dan vroeger? – een signaal naar anderen dat zij dat niet doen. Ze moeten er ten opzichte van zichzelf iets van vinden. *Up or down.*

Er zijn overigens ook nog de onverschilligen – zo tonen ze zich althans. Twee soorten. De blasé-onverschilligen: ‘I have been there (or anywhere).’ Dat kan overigens terecht zijn, want er zijn inderdaad wel hetere vuren op reisgebied. En je hebt mensen die geen idee hebben waar je het over hebt: ‘Naar Rome fietsen – oh, nou, leuk toch?’

Blijft de vraag, zoals een Turkse hoteleigenaar die stelde: ‘Warum, Rome, Warum?’ Geen weg terug, wel naar Rome: katholieke wortels, dat natuurlijk. Beetje spelen met geloof. En de wetenschap dat ons seculiere experiment voortvloeit uit de christelijke religie. Maar verder nog? Ik hoef mezelf niet te bewijzen. Hoelang ik erover doe kan me niet schelen.

Het is vooral het alleen-zijn dat me boeit. Daadwerkelijk alleen, zonder last, ruggenspraak, overleg, gekibbel of gedoe. Ik wil eigenlijk vooral weten hoe ik dat ervaar. En, het blijkt helemaal geen punt te zijn. Ik weet zo’n beetje wat ik aan het doen ben en vind het oprecht heerlijk. Het lijkt wel een *rite de passage* voor de oudere man. Toch iets bewezen; hij kan het alleen – *at last*.

HOOFDSTUK 3

JE BESTE VRIEND

Grappig, op de tweede dag praat ik tegen een apparaat. Ik heb namelijk een zogenaamde Garmin – een GPS-toestelletje. Hoewel het onwaarschijnlijk primitief is ten opzichte van die dingen in de auto, beschouw ik het als een godsgeschenk. Aangezien ik overal de weg kwijtraak, maar nu mezelf als pijltje kan volgen op de route. Ik prijs hem.

Ik heb hem ‘De kleine Gar’ genoemd. Mijn goede vriend Garrie heeft een professionele koffiebrander voor zijn zoon gefinancierd – er zit flink wat geld in. Die noemen ze in zijn koffiebar uit dankbaarheid ‘De Gar’. Grappig. Mijn godsgeschenk noem ik De kleine Gar, niet als eerbetoon, maar gewoon als afkorting. Je verzint zo eens wat om jezelf op de fiets bezig te houden.

Als je zo veel alleen bent, denk je best vaak aan alleen-zijn. Een enorm vrijheidsgevoel gaat gepaard met enig ongemak. Alleen fietsen levert een intense ervaring op. Er is niemand die je afleidt. ‘Wat is het zwaar, hè?’ ‘Zullen we maar eens stoppen?’ Of het ergste: ‘Wat is het hier mooi, hè?’ Ik kan me beperken tot nuttige woorden (in een winkel of hotel).

Alleen-zijn is er in soorten en maten. Eenzaamheid maakt je soms een beetje vreemd, innerlijk wat ongemakkelijk en excentriek voor de buitenwereld. Dat heb je vooral in steden of een omgeving waar je niet bij hoort. Maar er is ook het reflectieve alleen-zijn – essentieel voor het schrijven. Dat is heerlijk, en dus geen eenzaamheid. Alleenheid lijkt het betere, beetje lelijke woord.

Tussen eenzaamheid en alleenheid zitten allerlei varianten. Het gaat erom of je er zelf voor kiest. Ik raak in gesprek met een oude man die een jeugdroom waarmaakt. Opgegroeid in Oost-Duitsland zag hij ooit een ansichtkaart van *Das Deutsche Eck*, het punt in Koblenz waar de Rijn en de Moezel samenstromen, met een standbeeld van Kaiser Wilhelm I. Dat had hij nu eindelijk gezien.

Prachtig verhaal, vooral verteld voor zichzelf: dit ben ik. Samenzijn is gek genoeg vaak juist gericht op jezelf – een bevestiging van wie je bent. Alleenheid wordt een probleem als je die bevestiging gaat missen. Anderen laten weten dat je er mag zijn. Ik schrijf dus ik ben, maar vooral: ik spreek dus ik ben. En als ik alleen ben, dan ben ik met de grootst mogelijke moeite.

Ik ontmoet twee mannen, een gelegheidsduo: “Ik vroeg aan hem: ‘Ga je mee naar Rome fietsen?’” Ik weet nu gelijk waarom ik het zo fijn vind om alleen te zijn. ‘Zullen we dit; moeten we niet dat?’ Eigenlijk slokken ze in dat samenzijn elkaar gewoon op. Er is weinig tijd en ruimte voor eigen handelen en particuliere gedachten. Of overdrijf ik?

Ik bedenk dat je zelf je beste *soul mate* bent. Dat is natuurlijk een idiote gedachte, maar toch wel een beetje waar. ‘Ik wou dat ik twee hondjes was, dan kon ik samen spelen’, zei Godfried Bomans ooit. ‘Maar ik ben er ook twee, Godfried.’ Je hebt de ‘mij’ die wat ondergaat en ervaart en er is de ‘ik’ die daar dan weer wat van vindt. Toch zoiets als lichaam en geest?

Er is altijd dat tweede geval dat reflecteert op de ervaring. Dat is niet heel uniek, hoewel er zeker mensen zijn die dat dubbele niet hebben. Ik voel elke keer een zekere jaloezie als ik mensen in het moment zie opgaan – met dansen kan ik het ook. Het verklaart natuurlijk ook het drank- en drugsgebruik – ‘losgaan’. En de *flow* bij het werken. Met jezelf samenvallen, heet dat dan.

Hoe meer opleiding, hoe meer 'dat tweede' – zou dat zo zijn? Ik heb meer het idee dat het een gegeven kwaliteit (of afwijking) is. Het zou ook omgekeerd kunnen zijn: meer reflectie leidt tot meer opleiding. De verstrooide professor – vroeger stond er een stripje met die naam in de *Taptoe*, een katholiek jeugdblad. Ik kon me daar wel in vinden: in eigen gedachtegoed verzonken.

Goed alleen kunnen zijn is met jezelf kunnen praten. Ik kom steeds meer tot de conclusie dat het me op deze reis daarom gaat – praten met mezelf. Zeker overdag. 's Avonds zit ik het liefst in een eenvoudige gelegenheid – in een hoekje wat te schrijven, wat te lezen. De etappe van de volgende dag bestuderen. Een verdwaalde vreemdeling uithangen. Dat is heerlijk, dan ben je toch wat.

Het lijkt het thema van de reis te worden: identiteit. Wetenschappelijk gesproken bestaat een zelf niet. Ik word geconstrueerd, in een permanent proces. Jij ook. We veronderstellen een kern in onszelf, maar dat is fictie. Het is wel noodzakelijke fictie, anders word je gek. Er zijn er trouwens die er een moord voor doen, voor een beetje identiteit.

HOOFDSTUK 4

DE NIEUWE MENS

Rustdag in Bolzano, afgedwongen door noodweer. Ik ga naar vier musea, waaronder het Südtiroler Archäologiemuseum, volledig gewijd aan Ötzi, de gletsjerman. Hij werd in 1991 bij toeval ontdekt door een wandelend echtpaar. Zij zagen opeens een arm uit de sneeuw steken – bleek 5300 jaar oud te zijn. Het museum draait om Ötzi, een samenvoeging van Ötztal en Yeti. Handig gekozen.

Behalve de mummie zijn er zijn gereedschappen, kleding, wapens en maaginhoud. Hij heeft tattoos, de oudste ooit gevonden, waarschijnlijk ter bestrijding van pijnen. Hij leed aan van alles. Er staat ook een reconstructie van hem, gemaakt door de Nederlandse gebroeders Kennis. Zo komt hij dichtbij. Ver voor ‘Egypte’ liep deze man met een bronzen bijl door de Alpen.

Had Ötzi ook een reflectief zelf of is dat voorbehouden aan ons, moderneren? We zijn denk ik wel steeds reflectiever.³ Ik heb het in ieder geval vaak bij me, zo’n tweede ik. Het kan op onverwachte momenten opduiken: achter op de fiets of bij de afwas. Soms staat het voor de deur of verschijnt het in mijn dromen. Het komt graag in mijn studeerkamer.

We voeren veel en lange gesprekken. Of het leest mee en stelt de vragen. Het is niet voor een gat te vangen en heeft altijd wel wat, zal altijd doorvragen. Dat tweede ik put uit. ‘Laten we in godsnaam stoppen,’ roep ik dan. ‘Wat wil je eigenlijk van me!’ Er vallen ook wel stiltes. Maar die zijn dan weer pijnlijk, bij onderwerpen waarover moeilijk te praten valt.

Zaken waar je eindeloos over door kunt praten. 'Is de terugkeer van God mogelijk?' Tja, zeg het maar. Wat versta je onder God bijvoorbeeld? En wanneer spreek je van terugkeren? Kan-ie ook een beetje terug zijn? Soms denk ik dat het zelf God is, of zijn afgezant. Maar zulke gedachten zet ik gauw uit mijn hoofd. Een God zonder eigenschappen zeker.

Het denkt altijd tegen. Als ik A zeg, zegt het B – en omgekeerd. 'Nee, ik mis niet de eigenschappen, het ontbreekt me aan vaardigheden', zei het op een dag. De vaardigheden van deze tijd. 'En dan gaat het niet over twitteren en sporten of zo, maar om het gevoel. Hoe meer gesnik op de televisie, hoe minder ik daarbij voel.' Sceptis verdraagt geen sentimentaliteit.

Het stelt vragen over de waarheid, waarbij ik me zo graag tot de werkelijkheid zou willen beperken. Die is al moeilijk genoeg. Ik beschrijf graag wat er gedaan kan worden om een volgend stapje te zetten. *Piecemeal social engineering*, zou Karl Popper zeggen. Stukje bij beetje de wereld wat beter maken. Maar dat is ook een beetje saai en wat onbevredigend. Dan nog liever fietsen.

Als ik schrijf is dat altijd in relatie tot dat tweede ik. Het kijkt over mijn schouder mee en fluistert tegenwerpen in bij wat ik lees. Die krabbel ik in de schriftjes die ik vol pen bij mijn studie van hoe de mensenwereld in elkaar steekt. Dat is altijd mijn belangrijkste argument: 'Kijk gewoon eens hoe het er in het echt aan toegaat!' (Alsof ik daar zo'n ster in ben.)

'Abstracte praatjes en absolute standpunten, daar koop je niets voor.' Dat brengt het altijd even van zijn à propos. En als ik dan begin te schrijven, hoor ik het denken. Af en toe de grote vragen stellend bij de kleine zaken die ik onderzoek en beschrijf. Zo gaat het dus al jaren en het wordt tijd dat ik mijn relatie tot het beken. Het herinnert me aan onze onvolkomenheid.

Ik geloof dat we nieuwe mensen zijn. We delen niet heel veel met Ötzi. Hij zou zich hier en nu geen raad weten. Wij doen wel af en toe lekker primitief in een tentje, maar toch vooral vanwege het contrast met ons hyperleven. We zijn een soort technische hybriden geworden. Overal en altijd laten we sporen na – nog een derde, digitaal zelf? We kunnen overal tegelijk zijn.

We doen het zonder God of met een slap aftreksel ervan. We geloven in 'iets' of een Tibetaanse boeddhist, een sportheld, een popster. We zijn nieuwe mensen, maar gemankeerde nieuwe mensen. Steeds meer op onszelf aangewezen, terwijl we juist met iedereen contact kunnen hebben. We zijn roependen in een *hyperconnected* woestijn: 'Wie wil er luisteren?'

De gemankeerde nieuwmensch doet het zonder God, zonder geloof, zonder waarheid, zonder zin, alleen tussen hemel en aarde; een beetje met ons tweede, een beetje met anderen, en af en toe vertellen we een verhaaltje tegen elkaar. Dat is wat ons rest: verhaaltjes vertellen en soms geloven dat ze waar zijn. Hoe beter je dat kan, des te meer gemoedsrust je hebt.

HOOFDSTUK 5

KAARSVET IN MIJN NEK

Het begon denk ik met een opmerking van mijn vader: ‘Als niemand meer in God gelooft, dan wordt het een zootje, jongen.’ Ik denk veel na over wat goed is en wat slecht, en waarom dan wel. Morele intuïties geven richting. We kunnen kiezen, ergens iets van vinden, ons kwaad maken. We willen kunnen samenleven – dus er moet wat resoneren. En die kerk die voorzag daarin. Hoewel...

Ik heb de wondere wereld van het rooms-katholicisme nog goed gekend. Flarden komen terug nu ik onderweg ben. Misdienaar natuurlijk, tussen negen en twaalf jaar. Drie keer in de week om zeven uur naar de kerk. Door weer en wind, geen ontbijt. Ik herinner me missen zonder publiek. Ik was dan, hoorde ik later, onmisbaar: geen liturgie zonder getuige, ook al is hij een jongen van tien.

In een processie liep ik bij ‘de kaarsen’. De jongen achter me lekte kaarsvet in mijn nek – ik gaf geen krimp. Bij een paaswake ging ik tegen de vlakte; ik werd weggedragen uit de kerk door een pater. Doodsangsten heb ik uitgestaan omdat ik de hostie had aangeraakt – plakte in mijn mond. Ik mocht eens het uitje bedenken, maar we gingen ergens anders heen.

Voor begrafenissen en bruiloften moest ik onder schooltijd dienen. Dat mocht als je een acht of hoger stond. De ‘trouwtjes’ waren het mooiste: dan kreeg je bruidssuikers. En ik had een lachstuip toen ik met Peter de Vries (zonder R.) de mis diende en er een vlieg uit de wijn vloog. Snikkend van het lachen liepen we het altaar op. De boze blikken maakten het nog erger.

De katholieke catechismus, vraag 1: Waartoe zijn we op aarde? Allemaal tegelijk: 'Om hier en in het hiernamaals gelukkig te zijn.' Ook hier dus! Mijn zus lag enkele jaren eerder 's nachts met haar hoofd onder de deken, bang dat ze 'geroepen' zou worden tot non. Zij herinnert zich die zusters als ware sadisten. De kerk was voor haar verschrikkelijk; ik vond het wel oké.

Van de middelbare school herinner ik me de pater die een knal-rood hoofd kreeg toen het in de Bijbel over liefde ging. Geleidelijk aan vonden we die paters in hun jurken steeds gekker. Dat vonden ze zelf ook – ze gingen coltruien dragen en slecht zittende pakken. We kregen opeens godsdienstles van een leek – zal wel theoloog geweest zijn. We lieten niets, maar dan ook niets van die man heel.

Ik voel nog steeds wroeging – heel veel wroeging. Iedere referentie aan gelovigheid werd ongeloofwaardig. Rond 1968/69 maakten we nog wel beatmissen en speelden toneel in de kerk. Als culturele voorhoede van de school zagen we daar nog wel wat in. Muziek, film, theater. Een hopeloze poging om nog iets vast te houden. Geleidelijk, maar onomkeerbaar liep het af.

Ook voor mijn ouders. Ik ging nog even met ze mee, in Bloemendaal. Het was daar beter, zeiden ze. Maar het was vooral het gedoe in de eigen parochie. Daar zag iedereen je, en ze wisten het als je er niet was. En je moest praten, ook als mijn vader in een diepe depressieve put zat. Dan maar naar een plek waar niemand je kent. Maar ook daar hielden ze mee op.

Wat moet het raar voor hen zijn geweest om vanuit het moeras van het katholicisme op droge bodem te kunnen staan. Of omgekeerd! Ze gingen gewoon mee met hun tijd, met hun kinderen, met de welvaart, met de secularisering. Die olievlek breidde zich uit en de banden met de kerk waren te zwak om ze nog langer vast te houden. Ontkerkelijken ging best snel en was vooral terloops.

Wat wil ik nu eigenlijk met mijn boek? Het risico is dat het een herhaling wordt van het ontzuilingsverhaal. ‘De balans opmaken’, zegt de brochuretekst, maar dat vind ik onbevredigend. Wat wordt de clou? Het verhaal van Siedentop dat het christendom de gelijkheid introduceerde, is erg ongeloofwaardig.⁴ Het afmaken van ketters. De kruistochten! Hoezo gelijk?

Johan Goud laat in *Onbevangen* zien dat liefde en religie ook meedogenloos en wreed kunnen zijn.⁵ Het seculiere experiment is wel door en door christelijk, onder andere door de reformatie. Collectief monotheïsme werd een persoonlijke relatie tot God, en dan kan alles: van de strengste sektes tot de meest frivole zelf gefabriceerde God. Een groot succes dus eigenlijk.

Maar die secularisering – ieder zijn eigen God – creëerde een wereld waarin ieder zichzelf God waant. Hebzucht-is-goed; solidariteit-is-diefstal; wat-niet-in-de-wet-staat-mag: dat type denken krijgt weinig weerwoord. We hebben geen eenduidig geloof of gedachtegoed meer – van God los! – maar kunnen we dan nog wel verhalen vertellen zonder morele taal?!

HOOFDSTUK 6

MANKEMENTEN

Gisteren werd ik bediend door een jonge vrouw, Hongaars. Als ze niets te doen had, kwam ze even buurten. Zij was duidelijk ook van de reflectie. Het was geen flirt. Maar die verdwaalde vreemdeling (in Landeck) – op een fiets, alleen, schrijvend – maakte wel iets in haar wakker. Ze stelde zich het leven anders voor dan bedienend in een restaurantje met chagrijnige baas.

Ze onderzocht zelf ook een beetje wat het was. Ze vroeg of er een leuke vrouw zat tussen een groep die ze moest bedienen en ze kneep in mijn arm om te voelen of die ook gespierd was van het fietsen (grapje). Naast haar expliciete boodschap dat ze een vriend had. Afijn, een ontmoeting die wijst op iets wat mensen kunnen hebben, en ook op de moeilijkheid daarvan.

Ik denk altijd dat mijn kans op intimiteit groter is dan ik geef, beleef of meemaak. Ik ben een sublimerende wetenschapper. Of misschien is het wel reactieformatie, een nieuw patroon opbouwen op onbewuste driften (ik weet niet of ik nu helemaal recht doe aan Freuds theorie – het is ook een verdedigingsmechanisme). Nooit zo veel werk van gemaakt.

Op verschillende manieren kun je komen bij wie je wilt zijn. Mijn gezin is ongelooflijk veel belangrijker dan ik me ooit heb gerealiseerd. Ontzettend tuttig, maar het is gewoon zo. Ik zie het als mijn Grote Goed. Het maakt me vader, echtgenoot, geeft me rust en stabiliteit. Geen groots inzicht. Maar het geeft identiteit – zo'n beetje het thema van de reis geloof ik.

We houden onszelf graag voor de gek. We doen alsof we het centrum van de wereld zijn, in het volle besef van onze nietigheid. We zijn als een druppeltje in de oceaan, middelpunt van water. Wij zijn de eerste persoon (wie moeten we anders zijn), maar moeten accepteren dat iedereen dat is. We kunnen ook moeilijk anders. Dat is menselijk leven.

Dat krankzinnige zelfbewustzijn, dat mensen onderscheidt van dieren. Dat wil wat. Het creëert de waanzin, filosofie, liefde, oorlog, God – nou ja, alles wat mensen doen om hun nietigheid de baas te worden. Mijn eigen geschiedenis, en die van jou, of van jou, is ook algemene geschiedenis. Dat weten we en we vergeten het ook weer. Want we zijn zo graag uniek.

Mijn vader, van 1914, verlangde er zijn hele leven naar om het jaar 2000 mee te maken. Hij overleed in 1998, maar ik kan hem vertellen dat er niets aan was. Ja, een beetje gedoe rond een weeffout in de computersystemen. En wat langere terugblikken op tv en misschien een extra glas champagne. Waarom was het dan niets? ‘Omdat we het allemaal meemaakten, pa.’

Ik leef mijn bewuste leven nu ruim vijftig jaar. Was misdienaar en viel later van mijn geloof. Ging studeren en woonde al jong samen. Mijn ouders zaten daar nogal tegenaan te hikken. Voor mij waren het bijzondere gebeurtenissen, maar ze waren zó eind jaren zestig. Vrijwel iedereen viel van zijn geloof, de universiteiten puilden uit en het huwelijk werd alom ontheiligd.

Alles ging op de schop en ik deed mee. Lekker uniek hetzelfde doen als de rest. Bijzonder worden door deel van het geheel te zijn, dat is zo ongeveer de opgave van ieder mens. En zijn risico. Wat zou jij doen in de oorlog? Een leuk gezelschapsspelletje, dat nooit heel lang duurt. Te confronterend – omdat je het gewoon niet weet. Wie steekt zijn hand voor zichzelf in het vuur?

Het omgekeerde is trouwens ook waar: we denken dat wat wij meemaken normaal is. Mijn wereld is dé wereld. Onze welvaart is vanzelfsprekend! We weten wel dat het niet zo is, maar daar kunnen we niet mee leven. De ellende die dagelijks langskomt kan geen werkelijkheid worden. Dat zou ondraaglijk zijn. Ja, tijdelijk of op een begrafenis. Maar het moet niet te lang duren.

Dat we massaal van ons geloof vielen is toch normaal?! Toch is dat voor heel veel mensen niet zo. En zij hebben daar goede redenen voor. Ik kan er alleen niet inkomen – eigenlijk geloof ik hen niet. Het grootste deel van de wereld is gelovig. In de VS zijn dorpen met vijftien kerken. In de Arabische wereld trekken ze ten strijde voor hun Heer. Boerka's. En steeds meer, ook hier.

We leven historisch en cultureel op een seculier eiland lijkt het wel. De ontkerkelijking zet door, maar hoe lang nog en wat betekent die eigenlijk? Is uit de kerk stappen ook van God los zijn? En betekent van God los zijn dat we zelfs onze Verlichtingsankers kwijtraken? Hoe vergaat het een samenleving waaruit God verdwenen is, terwijl de rest met Hem doorgaat?

HOOFDSTUK 7

DE HEILIGE FIETSENMAKER

Ik heb al diverse malen een wens-in-ervulling-ervaring gehad. Een *Konditorei* op het juiste moment, een bankje (of iets dat erop lijkt) voor even rust, of een *alimentari*. Ik snak ernaar en het is er! Je zou er bijna wat van denken. Mijn vrouw Els gaf me een klein engeltje mee om me te beschermen. Op twee valpartijen na heeft het gewerkt. Het zal toch niet waar zijn?

Een wel heel bijzondere ervaring moet ik uitschrijven – je weet nooit waar het goed voor is. Ik had twee kapotte spaken, dus een slag in het wiel (achterwiel – met bagage!). Vervelend, zeker in de bergen. De slag wordt alleen maar groter. En er kan altijd weer een spaak gaan – ze waren immers op twee verschillende dagen gesprongen.

Ik meld dit in Città di Castello bij de hoteleigenaar, die ook een fietsliefhebber is (we keken samen naar de finale van een Giro-etappe). Hij zou het morgen regelen, bij *amigo* Tonio, die dat zeker in tien minuten zou kunnen fiksen. Als hij het vroeg, zou ik ongetwijfeld voorrang krijgen. De volgende morgen krijg ik het sein: ja, geregeld. Hij legt uit waar ik moet zijn.

Ik ga op pad en zoek een flitsende fietsenzaak (ik ben er onderweg diverse tegengekomen). Ik vind uiteindelijk een werkplaatsje met grote foto's van de paus en Marilyn Monroe. Het is wel erg klein, en Tonio is wel erg dik, en hij spreekt geen woord niet-Italiaans. *Razio* is spaak, zoveel is duidelijk. 'Kom over een uur maar terug', zegt hij. Dat wordt dus niks, denk ik.

Als ik naar de oude rommel kijk waar hij in werkt, het luie geklets met twee andere 'Tonio's' – die een beetje besmuikt staan te lachen. Zij geloven er ook niet in. Ik meld me drie kwartier later, vast van plan mijn fiets gewoon weer mee te nemen. Dan zie ik dat er een andere vent aan mijn wiel staat te draaien. 'Do you speak English?' – huh – onvervalst Amerikaans!

Om een lang verhaal kort te maken: hier staat de gedroomde mechaniker. Hij kent mijn Kona Sutra ('I love these bikes!'), is gek van mijn schijfremmen (hij bedoelt het merk), zet er nieuwe spaken in, vervangt een paar andere (want anders gaan die ook kapot), haalt de slag uit mijn wiel op zijn gehoor (via de toon van de spaken!), stelt de versnellingen bij, en smeert de ketting.

'Dit kan niet waar zijn', denk ik – hij lijkt door God gezonden. Sterker nog, volgens eigen zeggen is hij dat ook! Zijn verhaal is dat hij in Italië woont vanwege zijn vrouw én omdat hij diepgelovig is. Hij gelooft niet in de kerk, maar in Jezus als zoon van een persoonlijke God. Hij wil die ochtend wat lucht in zijn banden en gaat naar Tonio. Hij ziet daar mijn fiets staan...

Hij weet dat hij het móet doen, van Hem, zegt-ie. En Tonio is hem maar wat dankbaar. Deze man is geweldig: 'Een heilige fietsenmaker.' Wat ligt er meer voor de hand dan deze verschijning toe te schrijven aan God? Zoals er talloze verschijningen zijn geweest: van Maria, van vurige tongen, van een brandend kruis en van Jezus zelf. Waarom dan geen fietsenmaker?

De klap op de vuurpijl bezorgt de hoteleigenaar die mij verbijsterd aankijkt. Amerikaan, bij Tonio, een *meccanico*? Hij denkt dat ik het verzin. Zijn ongeloof maakt het wonder van de verschijning compleet. De man is bij de vriend van Tonio niet eens bekend! Maar daar wil ik natuurlijk niet aan. Kletsboek. Wel verleidelijk om het zo te zien. Maar ik kan dat niet geloven.

(Intussen weet ik ook dat niet alles goed gaat. De door mij opgestuurde tas is niet gearriveerd op het KNIR, mijn eindbestemming. Ik ga daar zes weken verblijven, en er zit alles in. Behalve kleding en een laptop, ook (bibliotheek)boeken en aantekeningen van de laatste twee jaar (drie schriften). Een ramp, ik kan niet aan de slag. De almachtige stelt me dus ook op de proef!)

Wat later ben ik in Rome – *arrivato!* Ik sta ervan te genieten op het Sint Pietersplein. Er komt een gast op me af, beetje Jezus-achtig type. Ja, ook dat nog. ‘Kom je net aan?’ vraagt hij. ‘Ik ook, lopend. Zullen we er samen even van genieten?’ Een leuke ontmoeting – alsof het zo moet zijn. Voor de zoveelste keer heb ik dat gevoel. Hij is ontwerper *nota bene*, schepper op aarde.

Het gaat al gauw over religieuze ervaringen – hij vertelt van plaatsen waar hij is geweest, die hem overvielen – vol van betekenis: transcendentie, heilige plaatsen. Hij stamelt wat. Ik zeg dat ik soms juist het tegendeel ervaar. Dat ik steeds beter weet dat als we nergens meer in geloven, dat we dan ook weer in alles kunnen gaan geloven. Dat weerhoudt me om in God te geloven.

HOOFDSTUK 8

DE ARELIGIEUZE ERVARING

Iedereen is deel van het lichaam van Christus – een hele vooruitgang ten opzichte van de Grieken en Romeinen, die vrouwen en slaven uitsloten van burgerschap. Toch hebben ze als beesten huisgehouden – die christenen. Religie is wreed en meedogenloos. Maar de gelijkheid voor God heeft zich wel weten door te ontwikkelen tot gelijkheid voor de wet.

Dat is cultureel en historisch een unieke verworvenheid van de westerse beschaving. De democratische rechtsstaat, met al zijn mankementen en problemen, staat als een huis. Daarin zijn we groot! Gelijkheid – het fundament van de mensenrechten – werkte klaarblijkelijk als een ijkpunt waaromheen de secularisering zich kon voltrekken. Maar werkt dat nog steeds?

De gelijkheidsaanspraak maakte het seculiere experiment mogelijk. Maar zij is in feite geperverteerd geraakt. Iedereen ging steeds meer voor zichzelf (de kern van het liberalisme). ‘Greed is good’, is de kern van de westerse bezieling geworden. Solidariteit wordt gezien als diefstal, vrijheid wordt haat, emancipatie is achteruitgang. Gelijkheid als onvrijheid – nota bene!

Al dat soort begrippen zijn lege hulzen geworden, omdat ze zijn losgezongen van hun christelijke connotaties. We kennen geen vanzelfsprekende bezieling én disciplinerende meer. Maar misschien is een externe referentie wel noodzakelijk om elkaar op te bevragen, en verhalen te vertellen over waarheid, goedheid en schoonheid. Eén God moet er zijn, als kritische referentie, zegt De Kesel.⁶

Maar past het meergodendom eigenlijk niet beter bij de superdiverse samenleving? Dat was de keuze van de Belgische filosoof IJsseling.⁷ Mijn antwoord: empirisch ja, politiek nee. We zouden daarmee de gelijkheid op de tocht zetten. Er is een criterium dat we heilig achten, ongeacht de vraag hoe we dat vormgeven: onder gelijken kan niemand de waarheid claimen.

We projecteren een punt op de horizon. Wordt dit de basisgedachte van mijn boek: het christendom loste op in het seculiere tijdperk rond gelijkheid als centraal idee? Het komt erop aan deze grond vruchtbaar te houden. Deze tocht bevestigt mijn centrale gedachte: dit is geen weg terug naar Rome of andere gelovigheid. Maar hoe verdedig je een virtueel punt?

Ik ben een katholieke jongen op weg naar de bron van zijn jeugd, in de wetenschap dat die geen betekenis meer heeft. Onderweg kom ik vele kerken, kathedralen, basilieken en dommen tegen (wat is het verschil ook alweer?). Ze zijn vaak dicht, verwaarloosd of staan gewoon leeg. Ik vind het zielig, heb zelfs de neiging om even door de knieën te gaan bij het altaar.

Soms is er opmerkelijk veel vitaliteit rond een mis, begrafenis of trouwerij. Italië is weliswaar kerkelijker, maar ook hier zie je de kerken leeglopen. Ook hier de bejaarde priester die voor zes klanten met bibberig stemmetje de mis opdraagt. Ik ga er maar liever niet bij zitten. Ik ga ook niet ter communie: als ongelovige zie ik dat gek genoeg toch als blasfemie.

Paradox: ik ben te gelovig om voor een hostie naar voren te stappen. Het geloof heeft mijn generatie zo diepgaand gevormd (en gekneed), dat slijt niet echt weg. Daarom is het mooi om devotie te zien, in het besef dat die voor mij volstrekt betekenisloos is geworden. Ik kom in kleine steden, waar ik acht kerken en kloosters tel. Hoe dominant kan een geloof zijn.

Ik ontwikkel zelfs een zekere aversie tegen al die vroomheid. Kerk in, kerk uit, steeds weer die smartelijke blikken aan het kruis, de Johannessen de Doper, de eindeloze reeks Maria's met hun kindekens Jezus. Ik neem me wel weer voor een testimonium te gaan halen voor mijn pelgrimage naar Rome. Pure reli-kitsch, meer kan ik er niet van maken.

Men heeft de mond vol van de religieuze ervaring, maar die ken ik gewoon niet. Zoals de Duitse filosoof Habermas gezegd heeft: ik ben religieus onmuzikaal. Ik heb eerder last van de areligieuze ervaring, een soort weerzin tegen het Grote Geloven – niks transcendentie. Gewoon hier en nu. Zoals vandaag, de gehele dag in een schitterend landschap. Natuur.

God gegeven, welnee. Misschien komt een zijnservaring het dichtst in de buurt. Is dat niet Heidegger? *Das Dasein*, daar kan ik me goed in vinden. Dat is wat ik meemaak, alleen op de fiets naar Rome. Niet meer, maar ook niet minder. Zal ik dat op mijn testimonium laten zetten: als pelgrim doorstond hij de areligieuze ervaring. De ongelovige Thomas is opgestaan.

HOOFDSTUK 9

EEN EMERGENTE GOD

Ik ga met mijn boek een hoop mensen teleurstellen. Het onderwerp wekt veel verwachtingen, maar die gaan allemaal een andere kant uit. De atheïsten zullen het niks vinden, omdat ik me niet afzet tegen een Godsgeloof – ik gebruik zelfs een hoofdletter. Hij lijkt een emergente verschijning van het (zelf)bewustzijn. Freud ziet het als een noodzakelijke illusie.

Principieel neurotisch – maar je tegen hem verzetten vind ik niet productief. Misschien zelfs wel een beetje gemeen – je gaat een neuroticus toch niet pesten. Degenen die hopen dat ik stiekem toch geloof, stel ik ook teleur. De nieuwe katholieken (zijn er ook nieuwe protestanten?) zullen er geen steun in vinden. ‘Hij fietst wel naar Rome, maar het is postmodern toerisme.’

Ik ben geen tweede Dr. Schaepman, de linkse journalist die na een seculier leven toch weer is teruggekeerd in de moederkerk.⁸ Nu was zijn familie ook wel heel katholiek, en prominent. Mijn gezin was meer ‘conventiekatholiek’ – het was nu eenmaal zo. Toen we thuis met kerst eens op de knieën gingen, proestten we het allemaal uit, inclusief mijn ouders.

Maar de ietsisten (het grootste deel van de Nederlandse – en westerse? – bevolking) zullen zich ook niet in mijn boek herkennen. Ten eerste zijn ietsisten er in soorten en maten. Maar ik ben toch vooral heel sceptisch ten opzichte van de uitspraak: ‘Er moet toch wel iets zijn’. Daar geloof ik niets van. Nee, God is een schitterend product van het zelfbewustzijn. Zoiets dus. Dus toch iets.

Ik zie de secularisering van de jaren zestig als een experiment omdat het zo krankzinnig snel ging. We stonden erbij, keken ernaar en het was gebeurd: snel en radicaal. Typisch Nederlands, volgens James Kennedy.⁹ Alsof er op een geheime synode werd afgesproken: 'Laten we het eens zonder geloof proberen.' Een groot veldexperiment: 'Kijken wat er gebeurt.'

En vijftig jaar later kan er dan iemand de balans opmaken. Hoe zou ik nu die synode toespreken – als ze weer bij elkaar zouden komen? Ik kan eigenlijk geen andere conclusie trekken dan dat het experiment is geslaagd, weliswaar met vallen en opstaan. Maar toch, we zijn niet door de morele bodem gezakt – dat was toch de verwachting gedurende die tijd, en daarvoor.

Maatschappelijk gesproken missen we God eigenlijk helemaal niet. De criminaliteit is weer onder controle, de seksualiteit blijkt behoorlijk goed onderling te regelen (wederzijdse instemming is genoeg), het gezag is ondermijnd, maar niet verdwenen. Vanuit concrete praktijken dient zich altijd weer een gezagsvolle bedoeling aan.¹⁰ We stemmen af wat het beste is.

Maar het is niet onproblematisch. We hebben niet echt een tegenwicht tegen het radicale kapitalisme en het radicale fundamentalisme. Want dat zijn twee uiterste consequenties van het ontbreken van een moreel ijkpunt. We hebben iets nodig waar we verhalen omheen kunnen vertellen of iets waar we elkaar op kunnen bevragen: 'Waar geloof jij in?' – die vraag leidt nu tot niks.

Volgens De Kesel is dat het monotheïsme: dat kritische referentiepunt, dat altijd weer ontsnapt op het moment dat we het proberen vast te pakken. Maar dat is te normatief. Je kunt naar geloven verlangen, maar dat is eigenlijk zoiets als verlangen naar verlangen. En toch moeten we ons tot iets verhouden, zodat we met elkaar in gesprek kunnen blijven.

Er zijn in feite drie posities. 1. Je gelooft erin, gaat erin op, geniet van de almacht, de onderschikking, de *worship*. 2. Je moet er niets van hebben, omdat God zich slecht verhoudt tot waar we als westerlingen voor staan: ik twijfel, dus ik ben. Dat is – met dank aan Descartes – onze basisfilosofie. Daar hoort geen onderschikking of geloof in een hogere macht bij.

Blijft over de derde positie: we zijn bereid over Hem te praten, omdat Hij toch steeds weer tevoorschijn komt. Hij kan van alles zijn: ideoloog, wijze vrouw of onschuldig lam. En er zijn de echt valse profeten – geld, hebzucht, sport, verzin het maar – maar die accepteren we niet. We onderhouden elkaar erover: ‘Wat is jouw waarheid?’ Of: ‘Jouw God kan de mijne niet zijn.’

In de antwoorden van al die mensen die steeds weer die dialoog voeren verschijnt er een stip aan de horizon. Dat is geen eenheid scheppende bron, maar een emergente God als effect van het tweede, samenleven, gesprek, strijd en verzoening. Een God die uitdooft op het moment dat er niet over gesproken wordt. Hij vertegenwoordigt iets dat zich niet laat tegenhouden.

POSTSCRIPTUM: HET NIEUWE GODENRIJK

Ik ben intussen anderhalve maand aan het werk in Rome, minus een weekje Napels. Mijn tas is gearriveerd en ik heb vierkante ogen van het lezen – digitaal en op papier. Ik heb een titel voor het slot-hoofdstuk: *Het gedroomde godenrijk; Over nieuwe condities voor strijd en verzoening*. Ik heb gewoeld, hartkloppingen gehad en me opgevreten. Maar de sleutel lag voor mijn neus, in het KNIR.

Ik bevind me in een omgeving van oudheidkundigen, Bernini-specialisten, restauratiewetenschappers en onderzoekers van mythen en sagen. Deze wereld is me vreemd, maar ik vind haar geweldig. Naar hun zeggen relateert mijn onderzoek soms het belang van hun werk. De restauratie van een Romeinse kopie van een beeld van Zeus. Hoe belangrijk is dát naast de crisis, Poetin en Isis?

Maar omgekeerd zie ik de betrekkelijkheid van mijn studie naar de morele kwaliteit van ons westerse secularisme. Wat een ingewikkeld gedoe allemaal, wat is het probleem nu eigenlijk? Mijn geworstel met de literatuur over superdiversiteit, post-secularisme, de denkbare God en de onderzochte domeinen (criminaliteit, veiligheid, seksualiteit, wetenschap) vond nog onvoldoende richting.

Aan het einde van de reis dacht ik eruit te zijn: de emergente God, omdat Hij zich altijd weer opdringt, en dat dan weer omdat mensen klaarblijkelijk een punt op de horizon willen waar ze zich op kunnen richten: politiek, sociaal en mentaal. Daarmee begrijpen ze zichzelf ook beter, en hij geeft een beetje troost. Een God dus waar we ons toe moeten verhouden, voor de goede vrede.

Maar kan het eigenlijk wel één punt zijn? Daarvoor zijn er gewoon te veel kandidaten. Sterker nog: dat is de grote verworvenheid van het westerse secularisme: dat is ons gedroomde ideaal. Maar we zijn misschien wel erg onverschillig geworden over wat mensen bezighoudt. 'Val mij niet lastig met jouw God!' De inzet van ons westerse samenleven raakt steeds meer op de achtergrond.

De antieke wereld had een godenrijk, een wirwar van verhalen, verschijningen en gedroomde troost. Na twee millennia monotheïsme heeft de seculiere geest zich meester gemaakt van het westen. Maar niet onverbiddelijk, we mogen onze eigen Goden creëren en zelfs denken dat we het zelf zijn. Maar we moeten er wel over praten. En zo komt er dan toch een emergente God tevoorschijn.

Rome, juli 2015

EINDNOTEN

- 1 Alessandro Baricco (2006), *I barbari. Saggio sulla mutazione*. Ned vert. 2010, *De barbaren*. Amsterdam: De Bezige Bij.
- 2 Ilja Leonard Pfeijffer & Gelya Bogatishcheva (2009), *De filosofie van de heuvel. Op de fiets naar Rome*. Amsterdam: Arbeiderspers.
- 3 A. Giddens (1991), *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity.
- 4 Larry Siedentop (2015), *Inventing the Individual. The Origins of Western Liberalism*. London: Penguin Books UK.
- 5 Johan Goud (2015), *Onbevangen. De wijsheid van de liefde*. Zoetermeer: Meinema.
- 6 Marc De Kesel (2010), *Goden breken. Essays over monotheïsme*. Amsterdam: Boom.
- 7 Samuel IJsseling (1994), *Apollo, Dionysos, Aphrodite en de anderen: Griekse goden in de hedendaagse filosofie*. Amsterdam: Boom.
- 8 Kees Schaepman (2014), *Afgedwaald. Op zoek naar een weg terug naar Rome*. Zutphen: Walburg Pers.
- 9 James Kennedy (1995), *Building new Babylon: cultural change in the Netherlands during the 1960s*. Ned. Vert. *Nieuw Babylon in aanbouw, Nederland in de jaren zestig*. Amsterdam: Boom, 1995.
- 10 A. MacIntyre (1981), *After Virtue: A Study in Moral Theory*. Indiana: University of Notre Dame Press.